

Данильян Олег Геннадійович – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИЧНИХ МОДЕЛЕЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОСТТОТАЛІТАРНИХ КРАЇН

Сучасні посттоталітарні країни, зокрема і Україна, що здійснюють чергову в їх історії спробу переходу до демократії, виявилися перед обличчям гострих соціальних конфліктів, закономірно супроводжуючих цей процес. Різке зниження життєвого рівня населення, криміналізація суспільства, виникнення соціальних патологій – все це загострює і без того напружену ситуацію і породжує самі несприятливі варіанти розвитку подій: трансформацію цих країн до стану хаосу або неототалітаризму.

Для того, щоб запобігти вказаним варіантам розвитку, необхідно не забувати, що на шляху переходу від тоталітаризму до демократії ці країни не є першими. Деякі країни вже пройшли цей важкий шлях після другої світової війни (Німеччина і Італія) – це країни «першої хвилі» посттоталітаризму. Інші країни вирішували схожу проблему переходу від диктаторських, авторитарних режимів у 70-80 роки ХХ століття або знаходяться на завершальному етапі її розв'язання (Іспанія, Чилі, Південна Корея, Португалія тощо) – це країни «другої хвилі». Багато корисного і навчального можна виявити і в уже здійснених (здійснюваних) реформах останньої на сьогоднішній день «третьої хвилі» посттоталітарних або, як їх часто називають, посткомуністичних країн, акцентуючи увагу на ідеологічних особливостях режимів, що трансформуються. А оскільки моделі й темпи трансформації, терміни початку політичних та економічних перетворень цих країн різко відрізняються (є безумовні лідери, а є й аутсайтери), то цей досвід перехідного періоду різних країн можна і потрібно не тільки вивчати й аналізувати, але і в розумних межах, окреслених рамками схожих умов,

традицій, менталітету населення, ступенем модернізації суспільства, використати.

Дослідженню феномену трансформації посттоталітарних (посткомуністичних) систем “третьої хвилі” присвячена значна кількість робіт суспільствознавців як на Заході, так і в посткомуністичному просторі, у тому числі і в Україні. Причин, що пояснюють цей підвищений інтерес і теоретиків, і політиків до подій, які відбуваються на євразійському континенті, безліч. Однак найбільш важливими з них, очевидно, є такі. По-перше, відсутність історичного прецеденту одночасної (за шкалою тисячоліть) трансформації політичного та економічного ладу 32 держав світу від тоталітаризму до демократії. По-друге, визначальний вплив результатів трансформації країн “третьої хвилі” посттоталітаризму на долі світу, людської цивілізації, оскільки в процесі модернізації знаходиться четверта частина території планети, що має гігантський людський, промисловий, культурний і військовий потенціал, який може бути використаний як для загального добра, так і в зло.

Які основні особливості перехідних моделей цієї хвилі посттоталітаризму можна виділити?

По-перше, однією з найважливіших особливостей трансформаційних моделей цих країн є відсутність (повна або часткова) на першому, початковому етапі їх реформування, основ ринкової економіки, а точніше антиринковий характер економіки соціалізму, що особливо яскраво видно на прикладі держав, які виникли на території колишнього СРСР. Друга особливість практичних моделей трансформації посттоталітарних систем “третьої хвилі” полягає в необхідності вирішення в перехідний період двоєдиного завдання: демократизації політичного і соціального життя суспільства і створення ринкової економіки. Це завдання також унікальне в історичному досвіді людства. Черговою особливістю трансформації посттоталітарних систем “третьої хвилі” є те, що в більшості з цих країн тоталітарний механізм у процесі народно-демократичних революцій був

зламаний, частково демонтований, але не знищений. Незвичайна різноманітність, множинність типів практичних моделей трансформації країн “третьої хвилі” посттоталітаризму – наступна особливість.

Незважаючи на значні відмінності в практичних моделях трансформації посттоталітарних систем різних країн і періодів, їхні перехідні процеси одночасно мають і загальні риси, які більшою або меншою мірою характерні для країн усіх трьох “хвиль”, що переходили або переходять від тоталітаризму (авторитаризму) до демократії. Однією з найбільш драматичних загальних рис, що об'єднують практичні моделі трансформації всіх посттоталітарних соціумів є те, що вони реалізуються в умовах перманентної кризи цих соціальних систем. Наступною загальною рисою, яка об'єднує різні практичні моделі трансформації посттоталітарних систем, є особлива роль державних органів у здійсненні перехідних реформ. Важливою загальною рисою, яка розкриває характер перехідного процесу від тоталітаризму до демократії є нестабільність. Також однією з найважливіших загальних рис усіх типів і моделей трансформації посттоталітарних систем є конфліктність перехідного процесу, особлива роль і місце соціальних протиріч у характері й особливостях здійснення трансформації перехідних соціумів та її результатах.

Серед інших загальних рис, характерних для всіх трьох “хвиль” країн, що переходили або переходять від тоталітаризму до демократії, можна виділити:

- зниження життєвого рівня основної маси населення, його розшарування, маргіналізацію;
- високий ступінь тоталітаризму, утриманства, пасивності в суспільстві, укорінену звичку до духовної і політичної несвободи;
- наявність істотних зрушень у духовній сфері життя суспільства, виникнення соціальної аномії, тобто стану ціннісно-нормативного вакууму в суспільстві, коли руйнування старого, звичного набагато випереджає зміни в свідомості;

- особливу роль політичних еліт, армії, чиновництва в перехідному процесі від тоталітаризму до демократії;
- виникнення в перехідному суспільстві соціальних патологій та ін.